

УДК 343.988

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-21>**Ялі Анастасія Геннадіївна,**лейтенант поліції, аспірантка I курсу, старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1694-6027>

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТИНИ-ЖЕРТВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Стаття присвячена проблемі віктимності дітей, які стали жертвами торгівлі людьми. Надано віктимологічну характеристику дітей-жертв кримінальних правопорушень, розглянуто природу й детермінанти їх віктимізації. Указано, що причинами віктимної поведінки дітей є деструктивний вплив навколишнього середовища та інформативного поля, яке вони сприймають протягом становлення й розвитку особистості. Особливу увагу приділено віктимізації дітей у несприятливих умовах, зокрема в період дії особливого правового режиму воєнного стану. Підсумовано, що під час виховання дітей батькам (або особам, які їх замінюють), органам державної та виконавчої влади особливу увагу варто приділяти правовій освіті, зокрема щодо запобігання віктимній поведінці.

Ключові слова: віктимність, діти, жертви, віктимна поведінка, віктимогенні фактори, віктимологічна детермінація, віктимогенна ситуація.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою для сучасної України є торгівля дітьми, яка загострена військовою агресією РФ. До негативних факторів, що безпосередньо впливають на інтенсифікацію такого роду загроз, також необхідно зарахувати нестабільну економічну ситуацію, поширення схем вербування громадян, недосконалість законодавства тощо, а також проблему неможливості цілісно контролювати державний кордон (зокрема кордони тимчасово окупованих територій, що межують з РФ). Логічним наслідком стало зростання кримінально протиправної діяльності у сфері торгівлі людьми, що також зумовлено підвищеною віктимністю дітей, спровокованою впливом стресу, який неможливо уникнути під час ведення воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу ювенальній віктимності й проблемі експлуатації дітей приділяли такі вчені, як О.М. Джу́жа, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, Ю.Л. Іваненко, І.М. Доляновська, М.І. Хавронюк. Водночас детермінація віктимізації дітей в умовах воєнного стану залишилася поза увагою вчених, що й зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Мета статті – виявити вплив факторів, спричинених збройним конфліктом на території України, на розвиток дитячої віктимності; дослідити стан проблеми вербування дітей на тимчасово окупованій території.

Вклад основного матеріалу. Віктимологічний аналіз кримінальних правопорушень, що пов'язані з торгівлею дітьми, є способом виявлення віктимогенних факторів і прогнозування кримінологічної ситуації в цій частині. З огляду на ювенальні віктимологічні тенденції сьогодення, можна сформулювати попереднє уявлення про стан віктимності суспільства в майбутньому.

Віктимність притаманна як окремій особистості, так і соціальному статусу та соціальній ситуації, що провокує або полегшує кримінальне правопорушення й настання суспільно небезпечних наслідків. У зв'язку

із цим виділяють особистісну, рольову та ситуативну віктимність, яка залежить від низки факторів, а саме: а) особистісних характеристик (вік, стать, потреби, інтереси тощо); б) соціального статусу, соціальної ролі особи, особливостей її службових повноважень, рівня матеріального забезпечення та захищеності; в) рівня розвитку конфліктної ситуації, умов, місця й часу, у яких така ситуація розвивається; віктимізації як процесу перетворення в жертву чи наслідок такого процесу. Рівень віктимізації в конкретних географічних умовах і часу може свідчити про стан захищеності членів суспільства та розглядатися як суспільний результат учинених злочинів, який містить характеристику даних про потерпілих, час, місце і спосіб їх віктимізації; віктимну ситуацію як життєву обстановку, що складається у зв'язку з якостями особи чи поведінкою жертви, коли виникає реальна можливість заподіяння їй шкоди; віктимну детермінацію як складну взаємодію різноманітних форм взаємодії соціально-політичних, економічних, психологічних і біологічних факторів на рівні причинних, функціональних і кореляційних залежностей [1, с. 119–120].

Безумовно, діти входять до менш захищених соціальних груп. На жаль, в умовах ведення бойових дій рівень віктимності дітей, особливо тих, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, зростає. Омолодження носіїв віктимності, різке збільшення кількості потенційних жертв є приводом для вживання заходів щодо недопущення потрапляння дітей у ситуацію торгівлі людьми. Люди, особливо діти, схильні створювати власну «суб'єктивну соціальну реальність», залежну від їхнього сприйняття, і ця реальність може приймати рішення щодо поведінки в соціумі [8, с. 130–131].

Мотивація віктимної поведінки дітей досягається через особливості дитячої психіки, а саме через її несформованість. Дитяча психіка дуже нестійка, рухлива і сприйнятлива до впливів. Оскільки дитина постійно

відчуває вплив соціального середовища, її розвиток рідко має рівний безпроблемний характер, частіше – суперечливий [2]. У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із торгівлею дітьми в умовах збройного конфлікту, наявні обставини, пов'язані з уразливим станом потерпілого, його неспроможністю адекватно сприймати ситуацію, що склалася (через вік, стан стресу, озлобленість, осиротілість, несформоване й суперечливе ставлення до ситуації, деструктивний вплив дорослих, фізичне нездужання тощо). Згідно з примітками 2 ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України), під уразливим станом варто розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким або іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин [10]. Винна поведінка потерпілого здебільшого виявляється у формі провокаційних дій (бездіяльності), небережності [3, с. 15].

Яскравим прикладом деструктивного впливу на дітей є заснування в рф воєнно-патріотичного руху «Юнармія» та реалізація зазначеного проекту на тимчасово окупованих територіях. Про це свідчить наказ міністра оборони російської федерації «Про організацію залучення членів воєнно-патріотичного руху «Юнармія» до проведення спеціальної воєнної операції на території України» від 15.03.2022 № 132 (додаток 1).

Під час дослідження стану реалізації зазначеного проекту на тимчасово окупованій території ми провели опитування за допомогою меседжера Telegram (опитування проведено російською мовою задля отримання правдивих результатів). Результати опитування наведено на рис. 1.

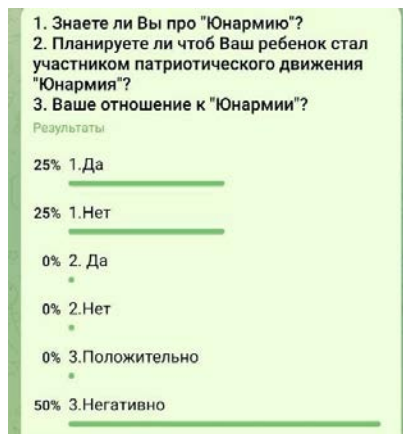

Рис. 1. Результати опитування щодо реалізації проекту «Юнармія» на тимчасово окупованих територіях

Опитування пройшли 40 респондентів. На підставі отриманих результатів можна зазначити таке: 1) 50% знають про існування вказаного воєнно-патріотичного руху, але 50% утрималися від відповіді; 2) на запитання про належність дітей респондентів до «Юнармії» жодної відповіді не надано (можна припустити, що відповіді відсутні через психологічний тиск з боку «керівництва»); 3) жоден із респондентів не висловив своє позитивне ставлення до «Юнармії», однак 50% утрималися від відповіді, 50% висловили негативне ставлення.

Факти, які підтверджують успішне втілення «Юнармії» на тимчасово окупованих територіях, постійно ви-

світлюють за допомогою засобів масової інформації. Зазначимо, що пропаганда вступу до армії мешканців тимчасово окупованих територій, особливо дітей, грубо порушує закони та правила війни, які передбачені Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Факультативним протоколом до Конвенції ООН з прав дитини [4; 5]. Реалізація зазначеного проекту формує віктимну поведінку дітей, залучених до участі в ньому.

У генезі віктимної поведінки дітей суттєву роль відіграє неадекватна реакція вихователів на передвіктимні відхилення, чим легко можуть користуватися особи, які мають намір учинити кримінальне правопорушення, пов'язане з торгівлею дітьми. Можна вважати, що залучення дітей до «Юнармії» є яскравим прикладом неадекватної поведінки вихователів.

Так, на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д.В. Лубінця, найбільш небезпечними факторами є мілітаризація освіти й російська пропаганда, спрямована на українських дітей; метою рф є позбавлення дітей можливості виявляти українську ідентичність [6]. Надалі такі особи більш схильні до потрапляння в ситуації з високим віктимологічним індексом, зокрема частіше стають жертвами торгівлі людьми (у тому числі з метою залучення до ведення агресивних воєнних дій).

Варто зазначити, що детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів: 1) суб'єктивний фактор ризику – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта правопорушення; 2) умовно-ситуативні корелянти – явища та процеси об'єктивної реальності, котрі опосередковано або прямо впливають на поведінку особи; 3) мотиваційний механізм – поведінкові особливості кримінального правопорушника, котрі впливають на обрання способу реагування [8, с. 130–131].

Важливо звернути увагу на те, що у зв'язку з бойовими діями на Сході України найбільш уразливими до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми є внутрішньо переміщені особи; особи, які живуть у межах 20 кілометрів по обидва боки від лінії розмежування (особливо жінки з дітьми); особи, які живуть на тимчасово окупованих територіях; діти-сироти, які проживають поблизу лінії розмежування й на тимчасово окупованих територіях [9].

Найчастіше неповнолітніми потерпілими, наприклад, у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, стають неповнолітні дівчатка у віці 13–16 років. З метою незаконного усиновлення, розроблення й застосування біотехнологій страждають від кримінально протиправних посягань діти обох статей, віком 0–5 років. З метою залучення до участі в збройному конфлікті – діти віком 16–17 років тощо. Віктимологічні дослідження злочинності свідчать про те, що діти, які потрапляють до віктимогенної ситуації, виявляються більш незахищеними, ніж дорослі від таких криміногенних загроз, як викрадення та різні форми експлуатації.

Діти є особливою віктимологічною групою ризику, через що потребують захисту. Діти мають право на особливе піклування й допомогу [7]. Захист повинен здійснюватися на підставі Конституції України та Конвенції про права дитини задля запобігання потраплянню в ситуацію торгівлі людьми (для донорства органів, сексуальної експлуатації, жебракування, використання

в збройних конфліктах, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях тощо).

Механізми реалізації права на захист дитини можуть бути: кримінально-правовими, кримінально-процесуальними; адміністративно-правовими, цивільно-правовими тощо. Окреме місце необхідно відвести програмним проектам і документам. Так, наприклад, у Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року частково визначено шляхи та способи розв'язання проблеми. Одним із запропонованих методів визначено зміцнення/установлення співпраці суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, для забезпечення надійного та швидкого обміну інформацією з метою своєчасного виявлення злочинів або запобігання злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, і проведення аналізу поточної ситуації (кількість виявлених, злочинів, яким запобігли, притягнення осіб до відповідальності, кількість осіб, повідомлених про підозру в учиненні злочину тощо) [9]. Доцільно зазначити, що стратегію затверджено 14 липня 2021 року, тож сьогодні вона потребує корегування

через початок збройної агресії РФ на території України, наслідком чого є різке зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею дітьми.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу підсумувати, що діти, які перебувають на тимчасово окупованих територіях і в зоні ведення активних бойових дій, мають підвищений рівень віктимності, детермінований стресовим станом, зумовленим воєнними діями; дезорієнтацією і нерозумінням подальших дій у разі втрати батьків (осіб, які їх замінюють), а також інших близьких родичів; деструктивним впливом дорослих, вихователів (наприклад, через утягування дітей до воєнно-патріотичних рухів тощо).

Через неможливість контролювати державний кордон Концепція Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми потребує корегування. Одним із важливих превентивних заходів є забезпечення належного рівня правової освіти й виховання дітей із застосуванням заходів і засобів, необхідних і достатніх для утримання їх від потрапляння у віктимогенні ситуації, зокрема ті, що спрощують залучення до торгівлі людьми в ролі жертв.

Додаток 1

Наказ міністра оборони російської федерації «Про організацію залучення членів воєнно-патріотичного руху «Юнармія» до проведення спеціальної воєнної операції на території України» від 15.03.2022 № 132

Список використаних джерел

1. Кримінологія : підручник / О.М. Джу́жа, В.В. Васи́левич, В.В. Черне́й, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В.В. Черне́я ; за наук. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
2. Психологічні причини ускладнень розвитку особистості дитини. URL: <https://crupp.org/uk/psihologichni-prichini-uskladnen-rozvitku-osobistosti-ditini/> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Віктимологічна детермінація. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kryminoloh_viktym/files/t3.pdf (дата звернення: 22.03.2023).
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 23.03.2023).
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text (дата звернення: 23.03.2023).
6. Загони «Юнармії» на окупованій частині півдня. Росія готує до війни українських дітей. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yunarmiya-rf-dity/32120292.html> (дата звернення: 23.03.2023).
7. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 23.03.2023).
8. Пономарьова Т.І. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні : монографія / за заг. ред. Є.С. Назимка. Одеса : Гельветика, 2022. 368 с.
9. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
10. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=149#Text> (дата звернення: 25.03.2023).

References

1. Kriminologiya : pidruchnik [Criminology: textbook] / O.M. Dzhuzha, V.V. Vasilevich, V.V. Chernyej, S.S. Chernyavskij ta in. ; za zag. red. d-ra yurid. nauk, prof. V.V. Chernyeya ; za nauk. red. d-ra yurid. nauk, prof. O.M. Dzhuzhi. Kiyiv : Nac. akad. vnutr. sprav, 2020. 612 s. [in Ukrainian].
2. Psihologichni prichini uskladnen rozvitku osobistosti ditini [Psychological reasons for the development of the child's special characteristics]. URL: <https://crupp.org/uk/psihologichni-prichini-uskladnen-rozvitku-osobistosti-ditini/> (data zvernennya: 22.03.2023) [in Ukrainian].
3. Viktimologichna determinaciya URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kryminoloh_viktym/files/t3.pdf (data zvernennya: 22.03.2023) [in Ukrainian].
4. Konvenciya pro zahist civilnogo naseleण्या pid chas vijni [Convention for the Protection of Civilian Persons in Time of War]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
5. Fakultativnij protokol do Konvenciyi pro prava ditini shodo proceduri povidomlen [Optional Protocol Convention on the Rights of the Child on the notification procedure]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
6. Zagoni «Yunarmiyi» na okupovaniy chastini pivdnya. Rosiya gotuye do vijni ukrayinskih ditej [Detachments of the «Yunarmiya» in the occupied part of the south. Russia is preparing Ukrainian children for war]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yunarmiya-rf-dity/32120292.html> (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
7. Konvenciya pro prava ditini [Convention on the Rights of the Child]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
8. Ponomarova T.I. Teoretiko-prikladni zasadi stanovlennya ta rozvitku yuvenalnoyi viktimologiyi v Ukrayini [Theoretical and applied foundations of formation and development of juvenile victimology in Ukraine] : monografiya / T.I. Ponomarova ; za zag. red. Ye.S. Nazimka. Odessa : Vidavnic hij dim «Gelvetika», 2022. 368 s. [in Ukrainian].
9. Pro shvalennya Koncepciyi Derzhavnoyi cilovoyi socialnoyi programi protidiyi torgivli lyudmi na period do 2025 roku [On approval of the Concept of the State target social program to combat human trafficking for the period up to 2025]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text> (data zvernennya: 25.03.2023) [in Ukrainian].
10. Kriminalnij kodeks Ukrayini [Criminal Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=149#Text> (data zvernennya: 25.03.2023) [in Ukrainian].

Yali Anastasiia,

Police lieutenant, Postgraduate student of the first year, Senior researcher,
Department of organization of Scientific work
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID:<https://orcid.org/0009-0007-1694-6027>

VICTIMOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A CHILD VICTIM OF HUMAN TRAFFICKING

The article is devoted to the children's problem of victimhood who has become victims of human trafficking. The victimological characteristics of children have been presented, the nature of children's victim behavior has been considered, and the reasons for the emergence of children's victim behavior have been indicated in the article. The author noted that the manifestation of a child's victim behavior is often due to the adults' destructive influence because of the high threshold of children's information perception; due to the stress and vulnerability of children under martial law; due to the impossibility of making an adequate decision by them, due to lack of experience. It was concluded that while the process of children's upbringing, parents (official guardians), state authorities, and child affairs services should pay special attention to its victimological part.

Key words: Victimhood, victim behavior, victimogenic factors, victimological determination, victimogenic situation.